

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
Міжнародний фонд «Відродження»
Український філософський фонд
Харківська обласна державна адміністрація
Управління культури і туризму
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ОКЗ «Національний літературно-меморіальний
музей Г.С. Сковороди»

ТВОРЧИСТЬ Г. С. СКОВОРОДИ ЯК МЕТАТЕКСТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. ПАМ'ЯТІ МИРОСЛАВА ПОПОВИЧА

*Матеріали XXVI Харківських міжнародних
сковородинівських читань*

28–29 вересня 2018 року

МИРОСЛАВ ПОПОВИЧ: ФІЛОСОФІЯ ПОРОЗУМІННЯ

У статті йдеться про філософа Мирослава Поповича як архетипову для української культури особистість, його багатогранну наукову і громадську діяльність, у якій істина — основна цінність, її прагнення — чеснота науковця. У тексті наголошено, що Мирослав Володимирович був відкритою, толерантною і діалогічною людиною, що прагнула порозуміння з людьми і злагоди в суспільстві. Без його творчого внеску не можна уявити сучасну філософію і науку, громадсько-політичну сферу і повсякденне життя українського суспільства.

Ключові слова: діалог, істина, порозуміння, свобода, толерантність.

Anatoliy Yermolenko

Myroslav Popovych: philosophy of mutual understanding

The article focuses on Myroslav Popovych, a Ukrainian philosopher and a major personality of Ukrainian culture. The article focuses on his multi-faceted research and civic activity, in which he always considered truth as the major value. The text underlines that Myroslav Popovych was an open, tolerant and dialogue-oriented personality, aiming at achieving mutual understanding with people and in the society. It is impossible to imagine Ukraine's contemporary philosophy and science, its civil society as well as everyday life of Ukrainian society without his work and heritage.

Keywords: dialogue, mutual understanding, freedom, tolerances, truth.

Вельмишановні колеги!

Для мене велика честь взяти участь у роботі XXVI Харківських міжнародних сквородинівських читань, і я щиро вдячний за запрошення і надану мені можливість виступити тут, у Сквородинівці. Цей захід дедалі більше важить для всіх нас як феномен духовної культури України, значущий для нашої національної ідентичності. До того ж сквородинівські читання цього року присвячені видатному українському філософові Мирославу Поповичу.

*Друкується за рішенням Науково-методичної ради
ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сквороди»,
протокол № ?? від 12 листопада 2017 року;*

*Вченої ради філософського факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
протокол № 3 від 20 жовтня 2017 року.*

Відповідальна за випуск Н.І. Мицай

Творчість Г. С. Сквороди як мегатекст української культури. пам'яті Мирослава Поповича : Матеріали XXVI Харківських міжнародних сквородинівських читань (ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сквороди», 28–29 вересня 2018 року). — Харків : Майдан, 2018. — ??? с.

У збірнику представлені розмісли

Відповідно до такого розділення Г. Сковорода говорить про те, що всі науки поділяються на ті, що займаються зовнішніми щодо людини речами, та вищу, панівну науку — науку про внутрішній світ людини, що має на меті вказувати людині шлях до щастя. Філософ вказує на трагічну помилку сучасників — вони змішали поняття, у їх свідомості наука про людське щастя отожнюється з світськими науками [див.: 1, с. 360]. Втім, від світських наук не можна очікувати того, що вони вкажуть людині шлях до щастя — їх предметі зовсім інші [див.: 1, с. 360–361].

Насправді ж, шлях до людського щастя є незрівнянно легшим, ніж здається. Поруч із світськими науками існує й інша, вища наука. Предмети світської науки є зовнішніми щодо людини, тоді як вища наука має справу з самим центром внутрішнього життя людини — людським серцем. Звідси випливає чітке розділення між зовнішніми науками та мистецтвами, які займаються тим, що знаходиться «довкола життя», та тією вищою наукою, яка займається самим людським життям, його центром і серцевиною — людським серцем. Вища наука — наука скерована на пізнання екзистенціальної реальності людського буття, а тому є вельми необхідною. Вона має неперехідну цінність, а тому завжди є новою і актуальною. Головними її ознаками є соборність (цілісність) і всезагальність: «И сия-то есть кафолическая, то есть всеобщая наука, чего ни о какой другой сказать нельзя» [1, с. 361]. Решта наук та мистецтв направлені до скінчених, а отже, набагато нижчих цілей, ніж вища наука. «Всѣ прочіи науки не всѣм, и не всегда, и не на все, и не вездѣ нужны...» [Там само], — говорить Сковорода. Вони виникають згідно з різноманітними потребами, лише пов'язаними з людським життям, вища ж наука потрібна людині завжди, бо без неї саме життя стає гірким й незносним.

Із рештою наук і мистецтв, на думку Г. Сковорода, вища наука співвідноситься як голова з тулубом. Всі інші науки є лише служницями цієї пані. Самі-собою вони не можуть задовольнити людських прагнень, вгамувати внутрішню спрагу людини [див.: 1, с. 335–336]. Втім, за умови вірної субординації, всі науки є корисними і потрібними для життя, оскільки, всі вони мають своє походження від Бога [див.: 1, с. 147]. Знання про них, також перебуває у внутрішньому світі людини, у самих своїх початках, воно ніби «всіяне» в людську природу [див.: 1, с. 365].

Смисл існування наук і мистецтв, про який забули представники світської науки, полягає в служінні вищій науці, без якої всі їх зусилля є марними й позбавленими сенсу. Отже, науку, як

Віктор Чернишов

ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ПРО ДВА РОДИ ЛЮДСЬКОГО ЗНАННЯ

Доповідь присвячена вченню Г. Сковорода про два види людського знання: знання про зовнішні речі та таке, що стосується безпосередньо внутрішнього світу людини. Відповідно до такого поділу знання, Сковорода говорить і про два роди наук. Перший рід наук (*dōctrīna*), представлений розмаїттям наукових дисциплін, скерованих на опанування зовнішнього світу, тоді як другий — однією-єдиною вищою наукою, що має своїм предметом внутрішнє життя людського духу й має на меті допомогти людині у здобутті щастя.

???

Розглядаючи людське знання, Г. Сковорода доходить думки про його подвійний характер. Мислитель розділяє все людське знання на дві великі групи або роди. Перший рід знання є світським знанням, тобто знанням про навколишній світ, тоді як другий, відповідно, носить внутрішній, духовний характер. З огляду на те, що справжнім життям людини він визнає життя внутрішнє, український філософ встановлює певну ієрархію знання — він говорить, що перший рід знання є незрівнянно нижчим, порівняно з другим, вищим родом знання, яке називає — «высочайшая господственная сцѣнція, умѣтностъ» [1, с. 209; також пор.: с. 113].

Перший рід знання є результатом зовнішніх спостережень за процесами навколишнього світу або навчання. Таке знання є радше теоретичним (філософ також називає його «*dōctrīna*» [див.: 1, с. 113]), хоча він і може стати підґрунтям для практики поліпшення зовнішніх умов людського існування, або переходу до інтеріоризації, внутрішнього сприйняття цього знання особистістю. Другий вид знання, це внутрішнє, безпосереднє, «домашнє», практичне знання, таке, що безпосередньо впливає на життя людини й, власне, є стоїть у центрі її існування, є основою її життя.

самоціль Г.Сковорода різко відкидає. Більш того, він вважає, що самі ці науки не можуть досягти досконалого знання — кожна з них має окремих предмет, яким обмежується, і не бачить загальної картини дійсності. Саме тому, український філософ настільки низько оцінює значення зовнішньої вченості.

Вища наука, у свідомості Г. Сковорода, настільки перевищує всю решту інших наук (й, більш того, є їх джерелом), що філософ іноді доходить майже до повного заперечення не тільки самоцінності світського знання, а й взагалі будь-якої його цінності (примайні для себе): «Не хочу и наук новых, кромѣ здраваго ума, / Кромѣ умностей Христовых, в коих сладостна дума» [1, с. 70]. Подібно він висловлюється й у листі до Якова Праввицького від 25 квітня 1786 року: «Qui Christum noscit, nihil est, si cetera nescit. / Qui Christum noscit, nihil est, si cetera noscit» («Хто знає Христа, тому не робить ніякої шкоди, якщо не знає нічого іншого. / Хто не знає Христа, тому немає ніякої користі, якщо знає будь-що інше» — пер. мій., В. Ч.) [2, с. 366] — говорить мислитель.

Звичайно, науковий прогрес може зробити життя людей більш комфортним, втім, це не зробить їх більш щасливими чи радше менш нещасними — така головна думка Сковорода щодо розвитку і пріоритетності знання. Врешті решт, вищою метою всіх наук за Сковородою є: «научиться жизнь порядочную, основанную на законѣ вѣры и страха Божія, яко на главнѣйшем пунктѣ» [1, с. 116]. Таким чином, можна сказати, що Сковорода проводить чітку грань, відокремлює знання світське та знання релігійно-етичне, саме останнє й є головним предметом його цікавості.

Предметом вищої науки є «внутрішня людина» — людське серце, потаємний, прихований, внутрішній світ людського існування, світ думок та прагнень. Знання про людське серце докорінно відрізняється від знання зовнішніх наук та мистецтв. Г. Сковорода говорить про існування двох правд — правди емпіричного світу та правди внутрішнього, сердечного життя людини: «Гвоя правда [до якої доходить зовнішня наука — В. Ч.] на шарѣ земном, но апостольская правда внутрь нас» [1, с. 361]. Ця «апостольська правда» — це правда про образ Божий в людині, про самого Бога, який мешкає у людському серці. Зовнішня наука скерована на зовнішнє, вона не може знати нічого про внутрішню правду. Людиноство без пізнання внутрішньої правди, правди про людське серце є безкінечно хворим [див.: Там само].

Знання, яке дає вища наука, є знанням про образ Божий в людині, через який людина пізнає самого Бога й, відповідно до цього

знання вибудовує власне життя. Теоретичним виміром цієї науки є бачення й розуміння принципів внутрішнього життя, а практичний полягає у практиці чеснот: «Премудрости дѣло в том состоит, чтоб уразумѣть тое, в чем состоит щастіе — вот правое крыло, а добродѣтель трудится сыскать. По сей причинѣ она у еллин и рымлян мужеством и крѣпостію зовется — вот и лѣвое. Без сих крыл никоим образом нельзя выратся и взлѣтеть к благополуцію. Премудрость — как остродальнозрителной орлиной глаз, а добродѣтель — как мужественные руки с легкими оленьими ногами» [1, с. 326]. У діалозі «Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни», Сковорода розповідає «басеньку» про двох подорожніх — безногого, але зрячого обсерватора та сліпого практика. Ця історія ілюструє співвідношення теоретичного та практичного елементів у вищій науці. Теоретичне знання є ко-рисним лише за умови його застосування до практики чеснот, тоді як і сама практика немислима без теоретичного підґрунтя.

Всі нещастя людини, на думку Г. Сковорода, від того, що вона не знає Бога й шляхів до нього. Саме у непізнанні Бога й Божого образу в людині Г. Сковорода вбачає головну й єдину причину всіх людських нещасть [див.: 1, с. 361–362]. Отже, проблема цього незнання у тому, що пошук щастя ведеться на хибному шляху, не там, не тими засобами й не тими людьми, кому належить. «Учить о мирѣ и щастіи есть дѣло одних богопроповѣдников; учить о Богѣ есть то учить о мирѣ, щастіи и Премудрости. Они, всю тлѣнь оставив, искали и сыскали Того, у Коего все вещество есть краскою, оплотою и тѣнью, закрывающе рай веселія и мира нашего. Но прежде усмотрели внутрь себѣ» [1, с. 362] — резюмує цю думку Г.Сковорода. Вищої науки може навчити лише той, хто сам пройшов цей шлях, хто відкрив у собі образ Божий, відринув знання зовнішнє заради внутрішнього, зовнішній світ задля внутрішнього миру, світські принади задля Бога.

Таким чином, засобами вищої науки, Г. Сковорода проголошує самопізнання та пізнання живого релігійного досвіду попередників — мислитель пропонує дослухатися до себе, внутрішнього голосу власного серця та до голосу традиції богошукачів, пошуки яких увінчалися успіхом.

Заклик до пізнання себе впливає у Сковорода з переконання у незаперечній достовірності для людини фактів її безпосереднього, внутрішнього життя та досвіду. Дослідження себе має на меті відкриття таємниці власної природи, усвідомлення людиною власних глибинних потреб та прагнень, головною з яких, на дум-

ку українського мислителя, є потреба релігійна. Саме цією потребою й прагненням до поєднання з Богом мусить визначатися напрям духовного життя людини. Таким чином, можна сказати, що для Г. Сковороди, людина це *релігійна істота* *par excellence*.

Отже, *резюмуючи* все вищесказане можна сказати, що Г.Сковорода доходить думки, що все людське знання можна розділити на два роди: знання, що стосується речей зовнішніх щодо людини та знання, що стосується безпосередньо її внутрішнього світу. Саме друге знання і є тим, яке може допомогти людині у здобутті щастя. Відповідно до такого поділу знання, український мислитель говорить і про два роди наук. Перший рід наук представлений розмаїттям наукових дисциплін — фізико-математичних, природничих, медичних, гуманітарних, тоді як другий — однією-єдиною *вищою наукою*, що має своїм предметом внутрішнє життя людського духу й має слугувати людині дороговказом до щастя. Ця наука стоїть незрівнянно вище решти наук та мистецтв й, більш того, вся решта наук та мистецтв, так чи інакше, є похідними від неї. Засобами ж цієї науки Г.Сковорода проголошує самопізнання й пізнання живого релігійного досвіду попередників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів у двох томах. Том 1 / Г.С. Сковорода. — К.: Наукова думка, 1973. — 532 с.
2. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів у двох томах. Том 2 / Г.С. Сковорода. — К.: Наукова думка, 1973. — 574 с.

Сергей Голіков

ФИЛОСОФСКОЕ НАСЛЕДИЕ Г.С. СКОВОРОДЫ В КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ ХАРЬКОВСКОЙ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ ФИЛОСОФИИ XIX В.

Стаття присвячена історико-філософському аналізу місця філософської спадщини Г. Сковороди в умовах становлення та інституціоналізації харківської університетської філософії XIX століття. Автор акцентує увагу на різниці ставлення харківської інтелектуальної спільноти до ідей та фігури Г. Сковороди на різних етапах розвитку харківської університетської філософії та описує еволюцію залученості ідей та напрацьовань Г. Сковороди до академічного та освітнього дискурсу XIX століття. Окрема увага приділяється місцю Г. Сковороди в розробках Ф. Зеленогорського, А. Хишдеу, Г. Тесса де Кальве та І. Срезневського. Відносячи харківської університетської філософії та філософування Г. Сковороди підсумовуються у трьох систематизованих автором аспектах.

Ключові слова: університетська філософія, Харківський університет, Григорій Савич Сковорода, філософська спадщина.

Sergey Golikov

G.S. Skovoroda's philosophical heritage in the context of formation of Kharkiv university philosophy in XIXth century

The article is devoted to historical and philosophical analysis of the place of G. Skovoroda's philosophical heritage in conditions of formation and institutionalization of Kharkiv university philosophy in XIXth century. The author focuses on the difference between the attitude of the Kharkiv intellectual community and the ideas and figure of G. Skovoroda at various stages of the development of Kharkiv university philosophy and describes the evolution of the involvement of G. Skovoroda's ideas and practices to the academic and educational discourse of the XIXth century. Special attention is paid to G. Skovoroda's place in works of F. Zelenogorsky, A. Hishdeu, G. Hesse de Calve and I. Sreznevsky. The relations of Kharkiv university philosophy and G. Skovoroda's philosophizing are summed up in three aspects systematized by the author.

Keywords: university philosophy, Kharkiv university, Grigory Savich Skovoroda, philosophical heritage.

Кривич Антоніна Іванівна, Валківська міська рада, секретар ради
Кученко Вікторія Юрївна, здобувач кафедри філософії та методології пізнання Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Мазоренко Дмитро Іванович, Заслужений працівник освіти України, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України, академік МАН ВШ, МААОУ, ІАУ, професор

Малівський Анатолій Миколайович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і соціології, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка Лазаряна
Матковський Олександр Миколайович, провідний концертмейстер кафедри мистецької педагогіки та хореографії факультету мистецтв Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка
Клаудія Меліка, професор департаменту філософії, Римський Університет Ла Сапієнса, Італія

Мищенко Марина Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Мицй Наталія Іванівна, старший науковий працівник Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва, директор ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди»
Моїсєєва Наталія Іванівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П.Василенка

Москвін Ярослав Вікторович, аспірант кафедри теорії культури та філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Новаковець Василь Петрович, магістр біблійно-богословських досліджень, координатор магістерської програми, Українська баптистська теологічна семінарія, м. Львів

Овчаренко Наталія Миколаївна, аспірант кафедри теорії культури та філософії науки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Панков Георгій Дмитрович, доктор філософських наук, професор кафедри культурології Харківської державної академії культури

Перепелиця Олег Миколайович, доцент, доктор філософських наук, завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Петрушов Володимир Миколайович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту (м. Харків)

Полицук Тамара Вікторівна, директор Валківського краєзнавчого музею

Пономарьов Олександр Семенович, кандидат технічних наук, професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені акад. І.А. Зязюна Національного технічного університету «ХПІ»

Прокопенко Володимир Володимирович, доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Радіоненко Тетяна Валеріївна, завідувачка науково-дослідного відділу «Меморіального музею Г.С. Сковороди», Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Сапега Валерія Валеріївна, аспірантка кафедри філософії та методології пізнання Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Сук Олена Євгенівна, старший викладач кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Сухіна В. Ф., доктор філософських наук, професор Народної української академії (м. Харків)

Титар Олена Володимирівна, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Толстов Іван Вікторович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту (м. Харків)

Трунов Олександр Петрович, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри садово-паркового господарства Харківського НАУ імені В.В. Докучаєва

Тягло Олександр Володимирович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології Харківського національного університету внутрішніх справ, Заслужений працівник освіти України

Храброва Ольга Вікторівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Цимбал Т. В., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії і соціальних наук ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Чапליгін Олександр Костянтинівич, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки професійної під-

готовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Чернишов Віктор Володимирович, кандидат філософських наук, доцент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Шатовал Володимир Миколайович, доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

Шелухін Володимир Анатолійович, асистент кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шлемкевич Світлана Любомирівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та культурології НЛТУ України

Щедрін Анатолій Трофимович, доктор наук з культурології, кандидат філософських наук, професор кафедри філософії та політології, Харківська державна академія культури

Щириця Т. В., кандидат філософських наук, доцент НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»